

Uus pärimisseadus: vastuvõtusüsteem vs loobumissüsteem – muinasajast tänapäeva

Vaike Murumets

Justiitsministeeriumi eraõiguse talituse nõunik

Selle aasta 17. jaanuaril võttis Riigikogu vastu uue pärimisseaduse,^[i] mis jõustub 1. jaanuaril 2009. Eelnõu tekitas enne vastuvõtmist päris ulatusliku diskussiooni nii parlamendis kui ka ajakirjanduses.^[ii] Kui arvestada asjaolu, et pärimisseadus on Eestis üks neljast tähtsamast tsiviilõiguse eriosa seadusest asjaõigusseaduse, võlaõigusseaduse ja perekonnaseaduse kõrval, siis peabki nii olulise seaduse põhjalik reform ühiskonnas vastukaja tekitama.

Peamiseks diskussiooniobjektiks kujunes loobumissüsteem, mille uus pärimisseadus toob Eesti õigusesse senise vastuvõtusüsteemi asemele. Süsteemi vahetuse kriitikud on nimetanud seda meie pärimisõiguse pea peale keeramiseks.

Oma panuse sellesse diskussiooni andis ka vandeadvokaat Ivo Mahhov, kes Õiguskeele 2007. aasta 4. numbris väitis, et „praegu kehtiv süsteem ei pärine meil ei nõukogude ega Balti eraseaduse aegadest. See on toimunud juba tuhandeid aastaid”.

Need väited on iseenesest väga huvitavad, kuid tekitavad siiski hulga küsimusi. Näiteks väidab Ivo Mahhov, et „saarlased kasutasid ja säilitasid alistumislepingus pärandi aktiivse vastuvõtu süsteemi: kui pärijad olid hakanud juba lahkunu võlgu maksma, siis ei saanud neilt talu ära võtta”.

Mina julgen kahelda, kas Ivo Mahhovi toodud näited ikka annavad alust arvata, et tegemist on kinnitusega meie kehtiva pärimisõiguse süsteemi tuhandeaastase ajaloo kohta. Ivo Mahhovi kirjeldatud pärandi vastuvõtmise viisi tunneb kehtiv õigus pärandi tegudega vastuvõtmisena, st pärija võib pärandi vastu võtta pärandvara hulka kuuluvaid esemeid valdama ja kasutama asudes. Sellisel viisil pärandi vastu võtnud pärija oleks kaitstud talu äravõtmise eest aga ainult juhul, kui:

- a) pärandi saaks vastu võtta ainult see pärija, kes asub valdama ja kasutama n-ö pärandvara tuumikut (näiteks talu) ja
- b) ühtlasi puuduks võimalus pärandi vastuvõtmiseks muul viisil (näiteks notarile avalduse esitamisega).

Meie kehtivas pärimisõiguses on aga teatavasti võimalikud mõlemad nimetatud variandid, rääkimata sellest, et lisaks seadusjärgsele pärimisele on võimalik ka pärimine pärandaja viimse tahte avalduse alusel.

Tänapäevases praktikas tähendaks kirjeldatud muinaspärimisõigus seda, et pärandaja surma korral oleks tema ainupärijaks temaga ühes korteris elanud poeg või tütar (viimane küll ainult eeldusel, et naiste pärimisõigus muinasaja reeglite kohaselt üldse võimalik on). Pärandajast eraldi, kuigi samas linnas elav laps ei oleks pärija, rääkimata siis teises linnas või koguni teises riigis elavast lapsest, kes XIII sajandi mõistes oleks külast põgenenud isik ja kellesse suhtutaks nagu surnusse.

Eelmises lõigus toodud näited tekitavad küsimuse, kuidas on üldse võimalik arvestada tänapäevases õigusloomes traditsioone, ükskõik kui pikaajalised ja hästi dokumenteeritud need

ka on. Ühest küljest kehtivad meie asjaõigusseaduses tõepoolest sätted, mille selge algupära on Rooma õiguses ja mille muutmiseks puudub igasugune vajadus.

Teisest küljest võib probleeme tekkida isegi vähem kui sada aastat vanade arusaamadega. Hiljuti tekitas suure poliitilise skandaali Riigikogu liige, kes nimetas oma üürnikke vördjateks ja põhjendas seda nende sünnimisega väljaspool abielu.^[iii] Kui inimese arusaamad perekonnaõigusest pärinevad Balti eraseaduse kehtivuse ja Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu ilmumise ajast, siis on see täiesti adekvaatne põhjendus. Arvestades aga ühiskondlikku reaktsiooni, mis rahvasaadikut tabas, saab selgeks, et võrreldes Wiedemanni ajaga on Eesti ühiskonnas toimunud mõningad muudatused.

Lisaks muutunud perekonnaõiguslikele aspektidele tuleb silmas pidada ka neid suuri muutusi, mis on aset leidnud inimestevahelistes varasuhetes. Muinasajal, Balti eraseaduse ja isegi Eesti NSV tsiviilkoodeksi kehtimise ajal olid tundmatud nii kogumispensionifondid kui ka SMS-laenuid. Võimalus, et päritud vara võib loodetud rikkuse asemel kaasa tuua hoopis suure võlakohustuse, tundub paljudele ikka veel ainult teoreetilise võimalusena.

Kõiki neid asjaolusid tuleb paratamatult arvestada ka pärimisõiguse – kuigi traditsiooniliselt väga konservatiivse õigusharu – kujundamisel, kui eesmärk on luua tänapäevaseid ühiskonnasuhteid reguleeriv seadus.

Uued ja vanad mõisted uues pärimisseaduses

Kui vaadata uue pärimisseaduse mõistekasutust, ei leia me sealt eriti palju uusi ning ka uue seaduse struktuur järgib paljuski senist seadust. Pärija seisukohalt seadust lugedes saab selgeks, et kuigi pärandi vastuvõtmiseks ei ole vaja notari juures avaldust teha, tuleb pärijal pärimistunnistuse järele endiselt minna notari juurde nagu praegugi. Samaks jääb ka seadusjärgsete pärijate ring ning endiselt jääb kehtima põhimõte, et seadusjärgse pärimise reeglitest lähtutakse ainult juhul, kui testament või pärimisleping puudub. Seega võib öelda, et traditsioone ei ole päris kõrvale heidetud ja hoolimata süsteemi vahetusest on suurem osa pärimisõiguse põhimõtetest jäänud endiseks.

Mõnele aspektile võiks uue seaduse jõustumise puhul siiski suuremat tähelepanu pöörata. Täiesti uute terminite (nt *pärandvara ühisus*) kõrval leidub selliseidki, mille sisu oluliselt muutub (nt *sundosaq*). Enamik mõistete puhul püüab uus seadus selgemini välja tuua põhimõtteid, mis praegu kehtivad, kuid mis praktikas ei ole alati järgimist leidnud. Siinses artiklis on viimastest täpsemalt käsitletud *annakut* ja *annakusaajat*.

Pärandvara ühisus

Pärandvara ühisus on üks vähestest täiesti uutest terminitest uues pärimisseaduses.

Termin tähistab kaaspärijatevahelist õigussuhet. Seda õigussuhet reguleerib loomulikult ka kehtiv seadus, kuid seaduse levinud väärtõlgenduse kohaselt saavad kaaspärijad vahetult pärandvara hulka kuuluvate esemete kaasomanikeks.

Eraldi termini kasutamine kaaspärijatevahelise õigussuhte kohta peaks selgemini välja tooma üldõigusjärgluse põhimõtte ka sellisel juhul, kui pärijaid on mitu. Pärandvara hulka kuuluvate esemete omanikuks on sellisel juhul pärandvara ühisus, mitte vahetult iga kaaspärija. Pärijad

saavad konkreetsete esemete omanikuks alles pärast pärandvara jagamist. Enne seda saavad nad pärandvara hulka kuuluvaid esemeid käsutada ainult ühiselt.

Ühisus ei ole Eesti õiguskeeles iseenesest uus mõiste, asjaõigusseaduses [iv] on see kasutusel alates 01.04.1999. Samuti on *korteriomanike ühisus* olemas korteriomandiseaduses [v] ja *osakuomanike ühisus* investeerimisfondide seaduses. [vi]

Ühisusel on sarnaseid jooni võlaõigusseaduses [vii] sätestatud *seltsinguga*. Mõlemal juhul on tegemist juriidiliseks isikuks mitteolevate isikute ühendusega. Ühisuse puhul on isikuid ühendav tegur isikutele ühiselt kuuluv varaline õigus, seltsingu puhul aga ühine eesmärk.

Sundosa. Sundpärija asemel sundannakusaaja

Sundosa oli sellisel kujul kasutusel nii 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõus, [viii] Eesti NSV tsiviilkoodeksis [ix] kui ka kehtivas pärimisseaduses. [x] Oma sisult on tegemist ajaloolise traditsiooniga, mille eesmärk on olnud perekonna pärimisõiguse tagamine ja pärandaja ülalpidamisel olnud isikutele sissetuleku säilitamine.

Sundosa instituut pärineb seisuslikust agraarühiskonnast, kus isiku toimetulek sõltus väga suurel määral päritud maaomandist. Pärandist ilmajätmine oli üks hirmsamaid karistusi, mis isikule võis osaks saada. Ühiskondlike suhete arengut arvestades on üsna loogiline, et ajapikku on kitsenenud sundosa saamise võimalused ja seega kasvanud pärandaja võimalused viimse tahte avalduses oma vara saatust määrata.

Uues seaduses on pärandist ilmajaetud alanejal sugulasel, vanemal või abikaasal sundosa saamise õigus siis, kui pärandaja oli oma eluajal kohustatud teda üleval pidama. Kuigi kehtiva seaduse sõnastus on teistsugune (sundosa saamise õigus on *töövõimetul* isikul), kehtib ka praegu tegelikult sundosa saamise tingimusena ülalpidamiskohustuse olemasolu, sest Riigikohus sisustas oma sundosa otsuses [xi] töövõimetuse mõistet just niiviisi.

Erinevalt kehtivast seadusest ei saa uue seaduse kehtima hakkamisel sundosa saamiseks õigustatud isik enam pärijaks, vaid tal on õigus nõuda pärijalt sundosa väärtuse rahalist hüvitamist. Seega ei ole uue seaduse kohaselt sundosa saaja enam pärija, vaid sisuliselt annakusaaja.

Sundosa suurus on uue seaduse kohaselt sama suur kui praegugi ehk pool selle pärandiosa väärtusest, mille pärandist ilmajaetud isik oleks pärinud seadusjärgsel pärimisel, kui kõik pärijad oleksid pärandi vastu võtnud.

Annak ja annakusaaja

Annak ja *annakusaaja* ei ole samuti uued terminid, neid kasutab kehtiv pärimisseadus ning kasutas ka Eesti NSV tsiviilkoodeks. 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõus olid samasuguste õigusinstituutide kohta kasutusel nimetused *legaat* ja *legataar*.

Hoolimata *annaku* mõiste üsna pikaajalisest kasutusest Eesti pärimisõiguses ei ole selle mõiste sisu alati üheselt selge. Eelkõige tekitab probleeme annakusaaja ja pärija õigusliku seisundi erinevuse mõistmine.

Pärimisõiguse teooria ja ka kõigi Eestis kehtinud pärimisõigust reguleerivate õigusaktide kohaselt tähistab termin *pärija* pärandaja üldõigusjärglast, st seda isikut, kellele lähevad üle kõik

pärandaja õigused ja kohustused. Lisaks õigusjärgluse õiguslikule tähendusele on pärimisel ja pärijaks olekul alati olnud ka teatav moraalne külg – pärija kui pärandaja elutöö jätkaja, mantlipärija, esiisadelt päritud tarkuse edasikandja jne.

Lisaks pärija määramisele on testatoril võimalik määrata ka isik(ud), kes ei ole pärija(d) (pärandaja üldõigusjärglane), kuid kellel tekib siiski õigus saada pärandvara arvelt mingi hüve. Sellist hüve nimetatakse *annakuks* ja selle hüve saajat *annakusaajaks*.

Erinevalt pärijast ei saa annakusaaja pärandi avanemisel annakuks määratud eseme omanikuks automaatselt, sest kogu pärandvara omand läheb üldõigusjärgluse korras üle pärijale. Seega peab pärija annakuks määratud eseme annakusaajale üle andma ehk annaku täitma.

Kuna annak on sisuliselt ilma vastusoorituseta tehtav kingitus pärandvara arvelt, on paratamatu ka see, et alati ei pruugi annakusaaja talle määratud annakut kätte saada. Esiteks on võimalik, et testamendis annakuks määratud eset pärandvara hulgas lihtsalt ei ole. Testamendi tegemine ei piira mingil viisil testatori õigust oma vara käsutada ja nii võib ta annakuks määratud eseme oma eluajal võõrandada, samuti võib see hävida.

Teine põhjus võib olla pärandvara ebapiisavus. Nii kehtiva kui ka uue seaduse kohaselt võib pärija pärandvara ebapiisavuse tõttu keelduda annaku täitmisest, sest kõigepealt tuleb rahuldada pärandvara võlausaldajate nõuded ja kanda muud pärimisega seotud kulud, näiteks pärandaja matusekulud.

Pärimismenetluses väljastatavad tunnistused

Pärija ja annakusaaja õigusliku seisundi paremaks eristamiseks on uues seaduses selgelt määratletud ka neile väljastatavad tunnistused, seda nii terminoloogiliselt kui ka sisuliselt. *Pärimistunnistus* väljastatakse ainult pärijale ja see tõendab, et tunnistusel nimetatud isiku(te)le on üldõigusjärgluse teel üle läinud kõik pärandaja õigused ja kohustused. Pärimistunnistusel ei nimetata enam konkreetseid esemeid, nagu see kehtiva praktika kohaselt toimub. Selline loetelu loob nii pärijale endale kui ka kolmandatele isikutele eksliku mulje, et pärandvara ainult nimetatud esemetest koosnebki.

Senisega võrreldes harjumatult tühi pärimistunnistus ei tähenda siiski, et pärija peab edaspidi kogu pärandvara omal käel välja selgitama. Pärimismenetluse käigus teeb notar päringud kõigisse Eesti vararegistritesse ja pankadesse ning annab saadud vastustest pärijale teada.

Annakusaaja tunnistus tõendab, et annakusaajal on õigus nõuda pärijalt teatud sooritust. Annakusaaja tunnistus ei ole omandiõiguse tunnistus ja kolmandatelt isikutelt ei saa selle alusel midagi nõuda. Seetõttu ei ole selle tunnistuse väljastamiseks vaja ka pärija nõusolekut.

Annakusaaja tunnistus on sundosa saaja tunnistus, mis tõendab sundosa saaja õigust nõuda pärijalt teatud rahasumma maksmist.

Kokkuvõte

Esmapilgul võib tunduda, et pärimisseaduse nii põhimõtteline muutmine, nagu on üleminek pärandi vastuvõtusüsteemilt loobumissüsteemile, toob paratamatult kaasa suure hulga põhimõttelisi probleeme nii teoreetikutele kui ka praktikutele. Lähemal vaatlusel saab siiski selgeks, et väga paljude pärimisasjade lahendamisel ei muutu praktikas midagi ka pärast uue

pärimisseaduse jõustumist. Üldiselt aga loob uus pärimisseadus suurema selguse ka pärimisõiguse nendes valdkondades, kus seni on valitsenud lubamatult suur segadus.

Seega võib öelda, et uus pärimisseadus on mõistlik kompromiss ajalooliste traditsioonide ja muutunud ühiskonnasuhete vahel.

---

[i] Pärimisseadus. – RT I 2008, 7, 52.

[ii] Vt näiteks Väino Linde. Uue pärimisseaduse müüdid. – Postimees 10.12.2007; Ivo Mahhov. Veel uue pärimisseaduse müütidest. – Postimees 20.12.2007; Urmas Volens. Pärimisest aastal 2008, hüüumärkideta. – Postimees 14.01.2008; Ivo Mahhov. „Nutvad“ ja „naervad“ pärijad. – Postimees 17.01.2008.

[iii] Agnes Kuus. Kodupartei jättis Kundla karistamise aukohtule. – Postimees 12.03.2008.

[iv] Asjaõigusseadus. – RT I 1993, 39, 590; 2007, 24, 128.

[v] Korteriomandiseadus. – RT I 2000, 92, 601; 2006, 43, 326.

[vi] Investeeringufondide seadus. – RT I 2004, 36, 251; 2007, 65, 405.

[vii] Võlaõigusseadus. – RT I 2001, 81, 487; 2007, 56, 375.

[viii] Tartu Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts. Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12.III 1940. a redaktsioon).

[ix] Eesti NSV Justiitsministeerium. Eesti NSV tsiviilkodeks. Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1988. a, Tallinn 1988.

[x] Pärimisseadus. – RT I 1996, 38, 752; 2007, 67, 413.

[xi] Riigikohtu üldkogu 22.02.2005 otsus nr 3-2-1-73-04.